

MIHA NAGLIČ

KAM SODIJO ŽIRI?

Žiri so tam, kjer so. O tem ne razpravljamo. Je pa res, da je njih lega, vsaj v zemljepisnem ozirju in kljub odmaknjenosti, nekaj posebnega: ležijo prav tam, kjer se stikajo tri slovenske pokrajine – Gorenjska, Notranjska in (severna) Primorska. To posebnost poudarja še dejstvo, da po zahodnih in južnih grebenih hribovja, ki od vseh strani obdaja žirovsko kotlino, poteka razvodnica med Črnim in Jadranskim morjem, med Posavjem in Posočjem, med porečjema Sore in Idrijce. Take so, kot rečemo, zemljepisne danosti. Ko nastopi zgodovina, jih prevzame in še okrepi. Po naši razvodnici že v rimskem času potegne mejo med senatno Italijo in provinco Panonijo.¹ Ko nastopi fevdalizacija slovenskega ozemlja, se po daritvah nemških cesarjev freisinškemu stolnemu kapitlju prav tu izoblikuje zahodna in južna meja loškega gospostva freisinških škofov; ozemlje na drugi strani tedaj pripade briksenški škofiji, kasneje pa tolminskemu gospostvu in rudarskemu mestu Idrija; ta razmejitev postane tudi deželna meja med Kranjsko in Goriško. Po razpadu Avstro-Ogrske se na staro zgodovinsko ločnico spusti še krivična rapalska razmejitev med Italijo in prvo Jugoslavijo. V našem času, ko se vse bolj govori, da nastopa doba regionalizma, pa lahko opazujemo, kako se prav v teh hribih zaradi slabih prometnih povezav »uspešno« ločujeta škofjeloška in idrijsko-cerkljanska regija.

Panorama Žirov pred 1. svetovno vojno

Zemljepisna lega Žirov je torej taka, da je omogočila zgodovini, da jih je prisojala zdaj enemu zdaj drugemu gospostvu. Odtod tisti čudni sloves Žirov in Žirovcev, da s(m)o se kar naprej selili iz ene upravne pristojnosti v drugo in da niti sami ne vemo, kam pravzaprav sodimo. Namen tega pisanja je zato v tem, da obračuna s takim »slovesom«. Pokazati želi, da se sploh nismo selili; sem in tja so nas prestavljale višje instance zaradi svojih, »višjih« potreb in interesov. Da se odločimo sami, pa nam je bilo – kot bomo skušali pokazati – dano šele v letih 1961 in 1969.

Po vseh izkušnjah iz daljne in bližnje preteklosti bi se utegnilo kaj podobnega primeriti tudi v najbližji bodočnosti, ko se bodo spet ustanovljale krajevne občine. Posebno zato, ker se še ne ve, kaj bo med njimi in republiko, kakšni bodo morebitni okrajji ali regije. A to je že stvar prihodnosti in – ponovno! – višjih instanc; v Žireh samih namreč ni opaziti kakšne posebne želje in volje po spremembah te vrste. Kar pa seveda še ne pomeni, da nam je vseeno, kako bo; izrazito negativna izkušnja s kranjskim okrajem v letih po vojni (pred 1961) je mnogim še živo v spominu. Žiri ob ljubljanskem, ki je nekakšno nujno zlo, ne rabijo še kranjskega centralizma. Sprejemajo pa pripadnost t. i. loškemu prostoru, ki je zemljepisna in zgodovinska danost (Posorje in osemsto let freisinškega gospostva) – z željo, da bi se okrepile tudi vezi z ljudmi, ki prebivajo v krajih onstran zemeljskih in političnih ločnic: z Idrijo, Cerknim, Logatcem, Vrhniko... Administrativna samovolja proti tistemu, kar je dano po naravi, stkano v zgodovini in vrh tega še po volji večine, je neproduktivna in brez perspektive. Zato ne bo odveč, če bomo tedaj, ko nas bodo oblasti seznanile s svojimi tokratnimi nameni, seznanjeni z ravnanjem njihovih predhodnic. Če bo seveda sploh možno o čemerkoli razsojati; bolj v stilu bi bilo, če bi nas postavile kar pred izvršeno dejstvo!

Med Loko in Idrijo

O tem, kam so sodili Pražirovci – neandertalci, ki so se, kakor pričajo arheološki viri,² občasno zadrževali v Matjaževih kamrah, jamnatem pečevju nad So(v)ro, tu ne kaže razpravljati, saj so bili bolj pod oblastjo narave kot družbe. Naš prikaz bomo raje začeli v času, ko se že lahko opremo na pisne vire, to je okoli leta 1030, ko, po raziskavah dr. Pavleta Blaznika, žirovski konec Poljanske doline pripade loškemu gospostvu freisinških škofov. »*Ta-krat je namreč škofiji odstopil freisinški kapitelj obsežnejše ozemlje na Gorenjskem, ki ga je le-temu svoj čas daroval cesar Henrik. Sicer pogrešamo v listini podrobnejših podatkov glede lege na novo pridobljenega ozemlja, vendar je več kot verjetna domneva, da je šlo za zahodni del Poljanske doline z žirovskim območjem.*«³ – To območje ostane v loškem gospostvu vse do 1803, ko se slednje nenadoma konča.

Žiri so bile v času teh osmih stoletij sedež urada (officium), nekakšnega županstva. Drugače rečeno: v Žireh je bila najprej župa. Župe so bile najstarejše in najnižje upravne enote, kar jih pozna slovanska zgodovina.⁴ Ko so naše kraje pridobili freisinški gospodje, so začeli spodbujati in pospeševati njih kolonizacijo in svoje gospostvo upravno razdelili na urade, ki so bili praviloma poimenovani po največjem naselju v župi, v našem primeru po Žireh. Župa in urad sta torej nekakšna sinonima; s tem, da je župa samorasla slovanska družbena forma, urad pa nekakšno germansko vnašanje »reda« v slovansko »anarhijo«. Loški urbar iz 1291, najstarejši

doslej znani pisni vir za zgodovino Žirov, nam sporoča, da je bilo tedaj v žirovskem uradu že osemnajst naselij in v njih 71 obdelanih in 5 neobdelanih hub (gruntov). Ker gre za prvi (nam znani) zapis imen teh naselij, jih navedimo še tu, v izvirnem zaporedju: Ledinica, Rupe, Kranjsko brdo, Selo, Dobračeva, Stara vas, Nova vas, Goropeke, Martinj vrh, Sovra, Ravne, Dolenji Vrsnik, Gorenji Vrsnik, Ledine, Korita, Breznica, Suhi dol, Žiri.⁵

Sicer pa se v notranji ustroj tedanje upravne ureditve tu ne kaže poglobljati, saj ga je raziskal že dr. Blaznik. Nas zanima, zakaj se je gospostvo po osmih stoletjih nenadoma končalo in zakaj so Žiri kmalu zatem prešle iz loške v idrijsko pristojnost. Odgovor: zaradi francoske revolucije! Sliši se pretirano, a je vendarle res. Sekularizaciji (podržavljenju) freisinške cerkvene posesti so namreč botrovale napoleonske vojne, te pa sodijo v kontinuiteto dogajanj, ki jih je sprožila francoska revolucija 1789. »V spopadu med Avstrijo in Francijo je bila avstrijska vojska 1800 pri Marengu v severni Italiji poražena. Naslednje leto je bil sklenjen mir v Lunevillu, po katerem je Francija vključila v svoje meje celotno ozemlje do Rena; mir je obenem določal, da dobe nemški posvetni knezi za izgubljeno ozemlje na levi strani Rena odškodnino na račun cerkvene posesti. Mirovno določilo je bilo uresničeno 1803 s sklepom o sekularizaciji cerkvene posesti. Ob tej

400

CANTON DE LAACK.

Arrondissement de Laack.

Laack Ville, Stosta, Purgstall, Oswaldi, Andree, Petri in Gebürg, Wadgolle, Stanische, Gabark, Wrodek, St. Floriani, Saposniza, Šminz, Gabron et Weinzertl.

Arrondissement de Altenlaak.

Altenlaak, Winkel, Westart, Turja, Verloeh, Moskrin, Peun, Krišchnapizza, Planizza, Lanterksverch, Zhepnlic, Sačniz, Schutna, Ehrengruben, Dorffern, Formach, Steilgeist, Ermern, Gorenz, Staridnor, Zanchen, Téatta, Lippiza, Godešitsch, Retezhe et Gorenavass.

Arrondissement de Polland.

Polland, Dobie et Predmostam, Hoitonle, Visakim, Nalogn-Polland, Nonskimverch, Sabatberg, Vinharie, Kremeneg, Dolla Royan, Mallenskerch, Fasbine, Lonskimberdu, Lom et Kobilze, Podobenim, Venzach, Gabers Kagorra, Smondemin, Walterskerch et Nalogu Laac.

Arrondissement de Polland.

Affriach, Dollenzizhe, Dollene schetine, Gorene, Schetine, Mnrana, Fllonza, Zhesna, Ronan, Pod Verham, Sa Prevalam, Mlaka, Kriv et Farziwerd et Devencz.

Arrondissement de Trapta.

Trapta, Sessranis Kavass, Dollena, Dobrana, Gorena Dobrana, Toudrasch, Scheronsuk Kverch, idem. près St. Antoine, Statantle, Klanzne nives, Zbeazghe, Vollaka, Sredimimwerd, Gorrenavass, Snscha, Wazhna, Schabivass, Dollenwerd, Gollenwerd, Luzhna, Gollverd et Suchdoll, Duoge nive, Sadoaic, Prelesie et Brebonza.

(Le suite au numero prochain.)

PROVINCES ILLYRIENNES.

suite du Tableau, présentant la Division de la province de Carniola.

Arrondissement de Altositz.

Altositz, Les Kanza, Stindor, Odehanag, Kopagenna, Kalesesch, Laische, Krniza, Rubioza, Doasha, Novine, Thizenwerd, Habonsche, Faischine, Kladie, Terbie, Podgozza, Nenossilitz, Hobonsche, Lanische, Podlanischam, Podjellowerd, Pod Plezham, Savoden, Koprinnig et Mersthillmverch.

Arrondissement de Seyrach.

Seyrach, Staravass, Nönawass, Schéronshverch, Sabresnig, Nasella, Dobrazhona, Ladizze, Farzha Dollina, Yavornim Doll, Wresniza, Korito, Kerniza, Ledine, Petschnig, Goyek et Serpak, Osajnik, Oberwresnig, Fderscheg, Ranhe, Scherounza, Sorra, Wrekanta, Arippek, Razhona, Opalle, Stevisse, Lauronz, Zherna, Podklanz, Fsgorie, Vavetch, Stlcvenverch, Saurazhi, Pottok et Dolfech.

Arrondissement de Zarz.

Unterzars, Obsezars, Poresen, Oberdajne, Unterdajne, Sa Werdam, Torka, Raune, Denzhe, Salimlog, Pbttoč, Salla et Osoinig.

Arrondissement de Eisern.

Eisern, St. Nicolai, Ostrimverch, Zhesenza, Stndcnim, Ruden, St. Emcis, Draschgosse, Draschgosse et Draschgosse a. d. Pirche.

Arrondissement de Selzsch.

Selzsch, Dollnavass, Golliza, Kallische, Podwizoo, Fanmig, Ronth, Nemille, Sawrekovim, Wnkozsa, St. Thoma, St. Leonard, Oberluscha, Unterluscha, St. Clementis, St. Hermagora, Knappa et Scheule.

Kanton Loka in njegova razdelitev na občine v času francoskih Ilirskih provinc. Télégraphe officiel, št. 100 in 101 z dni 14. in 18. 12. 1811, na straneh 400 in 402 (montaža).

TÉLÉGRAPHE OFFICIEL.

Laybach, mercredi 4 mars 1812.

75

11. La commission de liquidation sera présidée par notre Intendant général des finances en Illyrie. Le président actuel est en conséquence réaffilié à ses fonctions en notre Conseil d'Etat.

12. Il sera adjoint à la dite commission deux anciens administrateurs du pays, qui seront nommés par le Gouverneur général.

13. Le traitement des deux administrateurs adjoints, sera le même que celui des deux auditeurs membres de la dite commission.

14. L'Intendant général des finances, Président adressera incessamment à notre ministre des finances, pour être approuvé par lui, l'état de la composition des Bureaux de la commission, dont toutes les dépenses seront acquittées sur le produit des recouvrements résultant de ses travaux, sous l'avance qui en sera faite provisoirement, s'il y a lieu, par la caisse des Domaines, et de l'enregistrement de nos Provinces Illyriennes.

15. Nos ministres du Trésor impérial et des finances sont chargés de l'exécution du présent décret.

Signé: NAPOLEON,

Par l'Empereur,

Le ministre Secrétaire d'Etat,

Signé: le comte DARU.

Pour Copie Conforme,

Le ministre des finances,

Signé: le duc de GAËTE,

Pour copie conforme,

Le comte de l'Empire, Maître des Requêtes, Intendant général.

Signé: CHABRËL.

A V I S.

Les porteurs d'obligations de la dette domaniale sont avertis, qu'à compter du 4 du présent mois de mars, c'est à l'Intendance générale des Provinces Illyriennes, qu'ils doivent produire leurs titres, pour obtenir le remboursement ordonné par l'article 3 du décret impérial du 15 janvier 1812.

NAPOLEON EMPEREUR, etc. etc.

Savoir faisons que le petit Conseil d'Illyrie.

En séance tenue le 7 janvier 1812 par Son Exc. le Gouverneur général, Président; M. l'Intendant général, Mr. le Commissaire Général de Justice, Mr. Spalatini pre-

mier Président, et M. Pepru Président de la Cour d'Appel de Laybach, assistés de Mr. le Secrétaire du Gouvernement.

A rendu l'arrêté de règlement dont la teneur suit:

Monsieur le Commissaire général de justice a exposé que le nombre des justices de paix fixé à 21 par l'art. 76 du décret du 15 avril dernier, pour la province de la Carniole, ne peut suffire au besoin du service, soit que l'on considère la grande étendue du pays, la difficulté des communications, ou la population de 370,340 habitants qu'il contient.

Sur quoi le Conseil, considérant qu'il est indispensable d'augmenter le nombre de Cantons; mais qu'il suffira de le porter à 23 en faisant quelques rectifications au tableau arrêté par Son Exc. le Gouverneur général le 6 octobre dernier, conformément à celui nouvellement proposé par Mr. l'Intendant de la province: et en supprimant le Canton de Laas, et le réynissant à celui de Zirknitz, qui avoient l'un et l'autre une population insuffisante.

Oui le rapport de Monsieur le Commissaire général de Justice.

Art. 1. Le nombre de 21 justices de paix déterminé pour la province de la Carniole par le décret du 15 avril dernier, est définitivement porté à 23.

2. La commune de Seyrach n.° 76 ci-devant comprise au Canton de Laak en est séparée et réunie au Canton d'Idria.

3. Le Canton de Gottschée est divisé en deux; en conséquence il en est établi un second à Reinsnitz.

4. Le Canton de Gottschée demeurera composé des arrondissemens communaux de Walgern, Gottschée, Obergrais, Riegg, Moosel, Nesselthall et Costel, formant les n.° 88, 89, 90, 91, 92, 93 et 94 du nouveau tableau.

5. Le Canton de Reinsnitz est formé des arrondissemens communaux de Laserbäch, Soderschiltz, Reinsnitz, Niederdox, faisant partie du Canton de Gottschée, et de celui de Laaschitz appartenant à celui de Weixlbouurg et qui en est à cet effet séparé; les dits arrondissemens communaux indiqués aux n.° 76, 84, 85, 86, et 87 du nouveau tableau.

6. Le Canton de Moetting est également divisé en deux, savoir: celui de Tschernembl et celui de Moetting.

7. Celui de Tschernembl sera composé des communes de Polland, Tschermosnitz, Tschernembl, Oberch, et Schweinberg, désignés aux nos 95, 96, 97, 98 et 99 du nouveau tableau.

Francozi 1812 izločijo žirovsko občino iz loškega in jo priključijo idrijskemu kantonu. Télégraphe officiel, št. 19 z dne 4. 3. 1812, str. 75; zadevni sklep je v desnem stolpcu pod točko 2. (montaža naslovne in 75. strani).

priliki je freisinški škof v začetku leta 1803 z mediatizacijo izgubil položaj posvetnega kneza, hkrati pa je bila škofiji odvzeta (sekularizirana) posest. Freisinška posest na Bavarskem je postala državna last Bavarske, freisinška gospostva po Avstriji pa so bila vključena v avstrijsko komorno ozemlje. Tako je freisinška škofija izgubila tudi loško gospostvo.»⁶

Kmalu za temi usodnimi dogodki so se Francozi pojavili tudi na Kranjskem. Zasedli so naše ozemlje in za časa Ilirskih provinc tu uvedli svojo upravno razdelitev. Stara županstva so prekrstili v merije (maire, arrondissement communal), le-te pa združevali v kantone. Pri tem se je izkazalo, da so nekateri od njih – npr. Cerknica, Lož, Idrija – premajhni. Nakar so združili prva dva ter izločili žirovsko občino iz loškega in jo priključili idrijskemu kantonu – in tako obakrat dobili kanton z več kot deset tisoč prebivalci, kolikor je znašal kantonalni cenzus. Ustrezni upravni sklep je 7. januarja 1812 sprejel Mali svet Ilirskih provinc in se glasi: »*Občina Žiri, št. 76, doslej v kantonu Loka, se od njega loči in združi s kantonom Idrija.*«⁷ Ta občina je imela tedaj 3044 prebivalcev⁸ in je obsegala 36 naselij: Žiri, Stara vas, Nova vas, Žirovski Vrh, Zabrežnik, Selo, Dobračeva, Ledinica, Jarčja Dolina, Javorjev Dol, Breznica, Korita, Krnice, Ledine, Pečnik, Govejk in Srnjak, Osojnica, Gorenji Vrsnik, Idršek, Ravne, Žirovnica, Sovra, Brekovice, Goropeke, Račeva, Opale, Hlevišje, Lavrovec, Črna, Podklanec, Izgorje, Vrh, Hlevni Vrh, Zavratac, Potok in Dole.⁹

Francoska odločitev je obveljala tudi po njihovem odhodu; ko se je vrnila avstrijska oblast, so Žiri ostale pod Idrijo. In ko so po revoluciji 1848 na Kranjskem ustanavljali nove občine (krajevne, kakršne naj bi se prav zdaj povrnile), so Žiri še vedno spadale k idrijskemu sodnemu okraju. V poročilu vipavskega okrajnega glavarja Viktorja barona Schmidburga iz 1851 je namreč govora o načrtu, da se združita občini Žiri in Ledine in da bodo potlej v idrijskem sodnem okraju občine Idrija, Spodnja Idrija, Žiri, Dole, Črni Vrh in Godovič. Tako se je tudi zgodilo. In občina Žiri je vse do konca Avstro-Ogrske sodila v sodni okraj Idrija, ta pa v okrajno glavarstvo Logatec. Ta upravna povezava, ki je bila, resnici na ljubo, za Žiri zelo plodna, saj je rudarska Idrija kot drugo mesto na Kranjskem s svojo bližino zelo spodbudno vplivala na gospodarsko in kulturno prebujo Žirov, je bila na silo pretrgana po 1918, ko so Idrijo zasedli Italijani in so po naši razvodnici potegnili novo državno mejo (Rapallo, 12. 11. 1920). Tedaj so od žirovske občine z administrativnim rezom ločili naselja, ki so vanjo sodila vse od svojega nastanka v freisinških časih. Odrezali so kar trinajst vasi. Te so: Breznica, Črna, Dole, Dolenji Vrsnik, Gorenji Vrsnik, Govejk in Srnjak, Idršek, Korita, Krnice (nekdaj Žirovske, danes Ledinske), Ledine, Pečnik, Potok, Zavratac in Žirovnica. Po drugi svetovni vojni se je Žirem vrnila samo Breznica, vse druge so še danes v občini Idrija!

Med obema vojnama je bila žirovska občina v logaškem »srezu« in Žirovci so v stari jugovojski raportirali: »*Vojnik taj i taj, opština Žiri, srez Logatec, banovina Dravska!*«

Nazaj na Gorenjsko

Že med obema vojnama se je v Žireh, še bolj pa v Škofji Loki, izrazila težnja po ponovni združitvi. Pokazala se je ob različnih priložnostih, od katerih omenimo le nekatere, vse iz leta 1936. Prva je, denimo, v sodelovanju

žirovskih obrtnikov na I. obrtno-industrijski razstavi, ki je bila od 12. 7. do 16. 8. 1936 v Škofji Loki. Ivan Zajc in Ivan Oblak, predsednik in tajnik Združenja obrtnikov v Žireh, sta bila celo med člani »reprezentančnega odbora« te razstave.¹⁰ Škofja Loka, ki se je v letih med 1927 in 1936 osamosvojila od Kranja in pridobila lastni okraj, si je prizadevala za ponovno priključitev žirovske občine. To težnjo nadvse jasno izraža tudi posebna Spomenica, ki trdi, da se kar »dobre 3/4 prebivalstva« (!?) občine Žiri zavzema za to, da bi pripadli škofjeloškemu srezu. V podkrepitev te trditve navaja kar šest razlogov: »ker že po legi in naravi sami teži občina Žiri na Škofjo Loko; ker glavna prometna cesta Žiri–Ljubljana vodi skozi Škofjo Loko; ker se ves avtobusni promet vrši po tej progi redno dvakrat na dan, dočim nima cesta Žiri–Logatec nikake stalne prometne zveze; ker je bila in je še vedno Škofja Loka železniška postaja za Žiri; ker se pošta odpremlja za Žiri le preko Škofje Loke in ne Logatca; ker spada župnija Žiri še zdaj pod dekanijo Loka in ne Logatec.«¹¹ Loškemu srezu razlogov za težnjo po ponovni priključitvi žirovske občine res ni manjkalo. Le trditve, da se kar dobre tri četrtine Žirovcov zavzemajo za to isto stvar, je nekoliko vprašljiva – posebno zato, ker nam zaenkrat niso poznani zanesljivi viri, ki bi jo bodisi potrdili bodisi ovrgli.¹²

Težnjo loškega okraja po »izpopolnitvi« je kratko in jedrnato povzel tudi Maks Miklavčič, poljanski rojak in kasnejši profesor zgodovine na Teološki fakulteti. Gre za njegov članek o loškem okraju v Krajevnem leksikonu Dravske banovine, iz katerega navajam tale zgovorni odlomek: »Ta najmlajši srez dravske banovine se je razvil tako, da so 1927 ustanovili v Škofji Loki za zahodno polovico velikega kranjskega sreza ekspozituro, ji 1932 povečali stvarno pristojnost in jo 1936 napravili neodvisno. Srez meri 476 km² in že zdaj kaže življenja zmožno upravno in gospodarsko celoto v porečju reke Sore. Z osamosvojitvijo je oživela enota loškega gospostva, ki je bila od sekularizacije 1803 preveč zapostavljena. Vendar ozemlje v novem srezu ni več zemljepisna celota, ker mu je odpadlo razen pasu ob Savi zlasti še povirje Poljanske Sore. Občina Žiri, ki zavzema ta prostor, je bila do 1918 v idrijskem okraju, nato so jo pridelili pod Logatec, ker je bil kranjski okraj že prevelik. Zdaj je razmerje spremenjeno in bi z dodelitvijo Žirov v škofjeloški srez bil razbremenjen predolgi logaški srez, izboljšana in okrepljena pa nova upravna enota, ki bi združila vse porečje Sore.«¹³

Do »dodelitve« žirovske občine v loški okraj je potem tudi res prišlo, vendar šele z nemško okupacijo 1941. Žiri so tedaj najprej zasedli Italijani. Začelo se je, kakor znano, na cvetno nedeljo (6. aprila) in do velikega petka (11. aprila) so Lahi že zbrali toliko korajže, da so si upali v vojaško izpraznjene Žiri. Tudi dogodki tistih dni zaslužijo, da so jih navedemo v vsej nagoti: »Italijani so ostali v Žireh dobrih štirinajst dni. Za nedeljo (27. aprila) so bili že napovedani Nemci. Teh se je večina Žirovcov zelo razveselila. Že za časa italijanske zasedbe so pošiljali deputacije v Škofjo Loko in se hodili priporočat na Fužine, do koder so Nemci prišli. Prav na dan njihovega prihoda (27. aprila) pa jih je šla množica Žirovcov sprejet ter so jih v procesiji spremili do Žirov, noseč pred njimi rdečo zastavo s kljukastim križem. Škoda le, da tega sprevoda ni nihče slikal, bil bi dragocen spomin za poznejše čase...«¹⁴

Žalostno, toda resnično! A ostanimo pri stvari. Zanima nas dejstvo, da

Karawanken Bote

Uradni organ Kärntner Volksbunda in poročevalni list načelnika civilne uprave

Istaja vsako soboto. Uprava Krainburg, poštni predal 27. Uredništvo na Bledu, / Karavancas (se plača vnaprej) mesечно s dostavo na dom RM -90 po pošti četrtletno 170 RM. Priloge skupno za vse številke. Poljevo naročnine tega tednika prejme vsako upravo do 30. oktobra meseca za približno mesec. / Oglasi RM - 08 za milimeter stolpec (glej oznako).

Št. 2

Krainburg, 12. julija 1941

1. leto

Sobota, 12. julij 1941.

KARAWANKEN-BOTE

Stran 2. — Štev. 2.

Slike iz vsega sveta

1. Afriki trajajo boji proti Tolbruku dalje. Novosti general Rommel v sprdnih vrstah.

Iz naše domovine

Nemško-italijanska meja določena

Dne 8. julija je bila v uradu zunanjega ministrstva v Berlinu podpisana pogodba, s katero se določa skupna meja na bivšem jugoslovanskem ozemlju. Nova nemško-italijanska meja je zaradi prejšnje ju-

goslovansko-italijanske meje južno do vasi Žiri (Sairach) in od tod v vzhodni smeri do tridržavnega kota Nemčija - Italija - Hrvaška. Resnično veljavno ugotovitev bo izvršil nemško-ital. razmejitvena komisija.

Deutsch-italienische Grenze bestimmt

Berlin, 10. Juli. Am 8. Juli wurde im Auswärtigen Amt ein Vertrag zwischen Deutschland und Italien abgeschlossen, durch den die neue gemeinsame Grenze, wie sie sich aus dem Verfall des Südslawischen Staates ergeben hat, festgestellt wird. Der Vertrag wurde deutschseits durch den Staatssekretär des Auswärtigen Amtes v. Weizsäcker, italienischerseits durch den italienischen Botschafter Dino Alfieri unterzeichnet. Die neue deutsch-italienische Gren-

ze wird durch eine Linie die von der ehemaligen Dreiländerecke Deutsches Reich - Italien - Südslawien entlang der ehemals italienisch-südslawischen Grenze bis südlich Sairach (Žiri) und von da im allgemeinen in östlicher Richtung zur Dreiländerecke Deutsches Reich - Italien - Kroatien verläuft. Ihre endgültige Feststellung im Gelände wird durch eine deutsch-italienische Grenzkommission erfolgen, die demnächst ihre Arbeiten aufnimmt.

V Berlinu 1941 določijo novo nemško-italijansko mejo, po kateri pridejo Žiri spet pod Loko oziroma Gorenjsko. Karawanken Bote, 12. 7. 1941 (montaža).

so Žiri z nemško zasedbo prišle nazaj pod Loko in pod »Oberkrain«. Nemci so jih zasedli 27. aprila, 8. julija pa so se v Berlinu z Italijani dogovorili za novo razmejitev. Ustrezno pogodbo sta podpisala von Weizsäcker, sekretar v zunanjem ministrstvu in Dino Alfieri, italijanski veleposlanik v Berlinu. Nova nemško-italijanska meja na relaciji od bivše tromeje med Nemčijo, Italijo in Jugoslavijo do tromeje med Nemčijo, Italijo in Hrvaško (NDH), je najprej potekala po prejšnji italijansko-jugoslovanski meji vse do Žirov; južno od njih, v Brekovicah, pa je zavila proti vzhodu...¹⁵

Nadvse zanimivo bi bilo ugotoviti, ali so prizadevanja tistih Žirovcev, ki so hodili v Loko prosit Nemce, naj Žiri raje zasedejo oni kot Italijani, sploh kaj vplivala na visoke diplomate, ko so se le-ti v Berlinu sklanjali nad zemljevidi in risali novo mejo. Verjetno je, da temu ni bilo tako, čeprav je izpričano, da so za početjem nemškutarjev stali tudi predstavniki žirovskega čevljarskega kapitala, ki so v nemškem rajhu videli boljši trg za svoje izdelke kot v čevljarsko visoko razviti Italiji. O tem, kam sodijo Žiri, so torej tudi 1941 razsodile višje, od njih neodvisne instance.

Iz zemljevida koroškega okrožja (Gau Kaernten)¹⁶ je razvidno, da so Žiri pod Nemci sodile v kranjski okraj (Kreis Krainburg). Nemškemu

»anšlusu« se je priredila tudi partizanska upravna razdelitev. In ko so se Nemci 23. oktobra 1943 umaknili iz Žirov, so Žirovci še istega dne ustanovili narodnoosvobodilni odbor (NOO), ki je bil prvi te vrste na Gorenjskem. Iz njega se je razvil povojni krajevni ljudski odbor (KLO), ki je bil najprej v loškem (do 1948) in nato kot krajevna občina (komuna) v kranjskem okraju.

Še enkrat na Notranjsko in nazaj

Ko so proti koncu petdesetih let ukinjali okraje na eni in krajevne občine na drugi strani ter slednje z nekakšno komasacijo združevali v kardeljanske komune (tj. dosedanje občine kot države v malem), je med Žirovci spet oživel spor o tem, kam pravzaprav sodijo. Nekateri so sanjali o nekakšni poljanski komuni, ki bi obsegala vso Poljansko dolino in imela sedež v Gorenji vasi. Žirovci se zanj niso ogreli. Nazadnje so jim dali na izbiro – prvič v zgodovini! – naj se odločijo sami. In takratna krajevna politična ekipa se je že 1959, sita kranjskega šikaniranja in oviranja v razvoju, odločila za Logatec.¹⁷

Žirovci so šli k Logatcu zato, da so se rešili kranjske samovolje in ne zato, ker bi jim bili Logatčani bolj všeč. Takratna gorenjska, od »demokratskega centralizma« navdahnjena politika, je v Žireh videla le rezervat cenene delovne sile in počivališče za upokojece. Tako pa je kljubovalnim Žirovcem uspelo, da so v šestdesetih letih postavili na noge še podjetje Etiketa ter obdržali in razvili podjetja Kladivar, Kmetijsko-gozdarsko zadružno Sora z modernim žagarskim obratom, Mizarsko podjetje in podjetje Kroj Žiri, ki je postalo obrat Modnih oblačil iz Ljubljane. Slednji je po 1970 potonil v novi loški politiki, čeprav je imel dober proizvodni program in zagotovljena dolarska sredstva Jugobanke za svojo reorganizacijo. Vsa druga podjetja pa so se obdržala in razvila in danes skupaj z Alpino in številnimi manjšimi firmami tvorijo soliden temelj za prihodnji gospodarski in družbeni razvoj. Taka je bila torej žirovska volja. Kakšne bi bile Žiri, če bi se ravnale po kranjski (in loški!) volji, pa se vidi v Poljanski dolini: razen častne izjeme hotavelskega Marmorja in propadlega poskusa RUŽV, ki pa ni bil rezultat organskega razvoja doline, ampak je padel z neba, je v dolini le nekaj obratov podjetij iz drugih krajev, domačini pa se morajo v velikem številu voziti na delo drugam; tja, kamor so jih nekoč silili, danes imajo pa še svojih preveč! Res je sicer, da imajo v manj razvitih krajih tudi manj komunalnih in podobnih problemov in da se je v večji meri ohranila tradicionalna kulturna krajina. Kaj je boljše: gospodarska razvitost, ki prinaša tudi nezaželene učinke ali spoštovanje tradicije in volje drugih? – A to je že vprašanje, ki zadeva tudi trenutno politiko in različnost okusov in kot tako ne sodi v to razmišljanje.

Žiri so bile tedaj v šestdesetih letih krajevna skupnost (KS) v občini Logatec. To pa za mnoge ni bila prava »rešitev« in proti koncu onega desetletja so se povezali s tedanjim vodstvom občine Škofja Loka in dosegli referendum. Na njem sta se slabi dve tretjini (64 %) od tistih volivcev, ki so prišli na volišče (84 %) odločili za Škofjo Loko. Tako so Žiri od 1. januarja 1970 KS v loški občini. – Taka je bila volja volilcev in tu ni kaj dodati. Spomniti velja le na dejstvo, da so dogodki okoli žirovskega referenduma zasejali med ljudi veliko sporov in hude krvi. Staro krajevno vodstvo je po referendumu zapustilo politično prizorišče, tisti, ki so ga izposlovali, pa niso

bili sposobni – ali pa niso hoteli – sestaviti nove, sposobne vodstvene ekipe. To se je zgodilo šele okoli 1978. Tako so Žirovci v medsebojnih razprtijah zamudili leta, ki so bila razvojno zelo ugodna in v katerih se je veliko gradilo. Zato pa so z njihovim denarjem gradili drugod. Kje, se ve!

Toliko zaenkrat. Mogoče se bo komu od cenjenih bralcev zdelo čudno, da političnim dogajanjem na Žirovskem okoli let 1960 in 1970, ki so bila dokaj burna, v tem zapisu namenjamo razmeroma malo pozornosti. Res sem zavestno namenil več pozornosti tistemu, kar se je zgodilo pred 1941 in je danes le malo znano. Tisto, kar se je (z)godilo po 1945, pa je mnogim še živo v spominu in hkrati »konzervirano« v številnih arhivalijah. Kot tako bi bilo vsekakor vredno posebne obdelave ob neki prihodnji priložnosti.

Namesto sklepa

Zgodovinsko dejstvo je, da se je upravna podrejenost Žirov višjim oblastem večkrat spremenila. Vendar ne toliko po volji Žirovcev samih kot po samovolji višjih oblasti. To velja še posebej za letnice, ki so v tem oziru prelomne: 1030, 1812 in 1941, ko so Žiri pripadle loškemu gospostvu, Idriji in nazadnje spet Gorenjski oziroma tretjemu rajhu. Če bi iskali zadnji vzvod teh sprememb, bi slej ali prej naleteli na neka »kapitalna« zgodovinska dogajanja: cesarske daritve, napoleonske vojne, nemška in italijanska osvajanja. Da se odločajo sami, je bilo Žirovcem dano šele v letih 1961 (k Logatcu) in 1969 (k Škofji Loki). Žiri so tako prav lep primer, ki kaže, kako se velika zgodovina poigrava z nekim malim krajem na račun njegovega zemljepisnega položaja. Čeravno je, kakor bi dejal general de Gaulle, zemljepis močnejši od zgodovine.

In kam zdaj, ko se Žirem spet obeta lastna občina? Zdi se, da želijo Žirovci kljub obetu samostojne krajevne občine ohraniti vezi s t. i. loškim prostorom, h kateremu sodijo tako po naravi kot po zgodovini. Hkrati želijo boljše povezave tudi z mesti in drugimi kraji, ki so jim po zračni razdalji še bližnji, vendar jih od njih ločujejo slabe ceste: z Idrijo, Logatcem, Vrhniko, Cerknim ... Upati je, da se bo samovolja državnih birokratov pri načrtovanju in izvajanju napovedanih upravnih sprememb ozrta tudi na zemljepisne danosti, zgodovinske vezi in – ne nazadnje – na interese in voljo ljudi.

Viri in pripombe

¹ *Zgodovina Slovencev, Slovenija v rimski dobi (zemljevid)*, Ljubljana, 1973, str. 73.

² Dr. Franc Osole, *Paleolitska zapuščina v Matjaževih kamrah, Loški razgledi* 21, 1973, str. 24–40.

³ Pavle Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka, 1973, 445–46.

⁴ Metod Dolenc, *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje*, Ljubljana, 1935, str. 22–25.

⁵ Loški urbar 1291. Glej: *Urbarji freisinske škofije*, objavil Pavle Blaznik, Ljubljana, 1963, str. 144–146; *Žirovski občasnik*, 18, 1991, str. 5–10 (faksimile, prepis, prevod in komentar).

⁶ Glej op. 3, str. 14.

⁷ *Telegraphie Officiel*, št. 19 z dne 4. 3. 1812, str. 75 (NUK, Rokopisni oddelek).

– Na dejstva, ki se tičejo Žirov in Francozov, me je opozoril zgodovinar Janez Šumrada, za kar se mu na tem mestu lepo zahvalim!

⁸ *Archives Nationales*, Pariz, F1 61 in F1 66; podatki so nastali na podlagi francoskega ljudskega štetja in teritorialno-upravne razdelitve Ilirskih provinc leta 1811.

⁹ *Telegraphe Officiel*, št. 101, 18. 12. 1811, str. 402.

¹⁰ *Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj*, Škofja Loka, 1936, str. 6.

¹¹ Spomenica v svrhu izpopolnitve srezke izpostave v Škofji Loki – v samostojni srez škofjeloški s sedežem v Škofji Loki. Nedatirana. Izvirnik hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki.

¹² Arhiv žirovske občine (pred 1941) je bil, kakor mi je 1978 zagotovil njen nekdanji tajnik Matija Erznožnik, med vojno uničen. Marsikaj bi bilo verjetno mogoče najti v fondih Logaškega okrajnega glavarstva (pred 1918) in kasnejšega logaškega sreza, ki jih hrani Arhiv Slovenije v Ljubljani, vendar za uporabo še niso urejeni.

¹³ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana, 1937, str. 571.

¹⁴ *Kronika žirovske župnije 1900–41*, spisal župnik Ivan Pečnik, str. 189.

¹⁵ *Karawanken-Bote*, št. 2 z dne 12. 7. 1941, str. 3.

¹⁶ Gau Kaernten (zemljevid, merilo 1 : 40.000), Dunaj, 1942.

¹⁷ Pisana in ustna pričevanja še živečih protagonistov.

Zusammenfassung

WOHIN GEHÖRT DER ORT ŽIRI?

Die Frage wurde deswegen gestellt, weil der Ort Žiri in der Vergangenheit mehrmals seine Verwaltungsangehörigkeit wechselte. Angeblich geschah das deswegen, weil die Žiri-Einwohner selbst nicht wüßten, wohin sie sollten. Sie wechselten ihre Verwaltungsangehörigkeit von Škofja Loka zu Idrija, von dort zu Logatec und wieder zurück zu Škofja Loka. Wir wollen zeigen, daß es nicht so ist. Im Gegenteil: Den ständigen Wechsel der Verwaltungszuständigkeit verursachten höhere Behörden. Er wurde aber durch die einmalige geographische Lage des Ortes ermöglicht. Der Ort liegt dort, wo drei slowenische Gegenden zusammenstoßen: Gorenjsko, Notranjsko und das nördliche Primorsko. Es wurde festgestellt, daß es in der Zeit der entscheidenden historischen Ereignisse vorkam: als die Kaiser der weltlichen und kirchlichen Herrschaft die ganzen Landstriche schenkten, während der Napoleonkriege, die der französischen Revolution folgten, zur Zeit des Zerfalls von Österreich-Ungarn nach dem ersten Weltkrieg, zur Zeit der deutschen und italienischen Okkupation. Das Freisinger Kapitel trat um das Jahr 1030 dem Bistum den westlichen Teil des Poljanetals und das Žiri-Gebiet, das ihm vorher Kaiser Henrik geschenkt hatte. Franzosen versetzten 1812 die Žiri-Gemeinde vom Škofja Lokazum Idrija-Kanton. In Rapall wurden der Žiri-Gemeinde 13 Dörfer weggenommen, das übrige Gebiet wurde aber dem Logatec-Bezirk angeschlossen, weil der Kranj-Bezirk schon zu groß war. 1941 wurde der Ort zuerst von Italienern und danach von Deutschen okkupiert. Zuletzt gehörte der Ort Žiri wieder zu Gorenjsko. Die Žiri-Einwohner waren dabei wirklich einflußlos.

Nach dem Zweiten Weltkrieg war es anders. In den Jahren 1960 bis 1969 haben sich die Žiri-Einwohner selbst entschlossen, anfangs nur der Gemeindevorstand der damals abgeschaffenen Gemeinde, zum zweitenmal aber alle Wahlberechtigte in der Ortsgemeinschaft mit dem Referendum. Dem Gemeindevorstand stand die Wahl frei, welcher von den drei Kommunen Škofja Loka, Idrija oder Logatec, den Ort Žiri anzuschließen. Wegen der schlechten Erfahrungen mit dem Kranj-Bezirk, der seine Randgemeinden stiefmütterlich behandelt hatte und ihre Entwicklung zurückgesetzt und sogar gehindert hatte, entschloß sich der Gemeindevorstand für Logatec. Viele waren damit nicht einverstanden, so fand im Jahr 1969 ein Referendum statt, wo sich die Mehrheit für Škofja Loka entschlossen hat.

Das Referendum war ohne Präzedens in der slowenischen Geschichte. In jenen Zeiten war es nicht üblich, daß die Gemeindebürger selbst bestimmen würden. Da aber die kommunistische Partei (ZKS) nicht einheitlich war (der Konflikt zwischen der orthodoxen und der liberalen Fraktion, in Person von France Popit und Stane Kavčič bzw. ihren Parteigängern, in unserem Fall Peter Naglič und Zdravko Krvina) wurde der Entschluß den Žiri-Einwohnern überlassen.

So war es. Jetzt steht vor uns eine nochmalige Errichtung der Ortsgemeinden. Die Žiri-Einwohner zeigen keine Begeisterung für große Veränderungen. Sie sind mehr an ihrem persönlichen Standard und zeitgemäßen Entwicklungsmöglichkeiten für ihren Ort interessiert.